

A hiperkorrekció – durva hiba vagy természetes reakció?

Az átlagos nyelvhasználónak is felkeltheti a figyelmét egy olyan mondat, mint például „A fiú bement a házban”; s ha már észrevette, bizonyosan alkot is róla ítéletet. Vagy egyszeri, véletlen nyelvbottlásnak gondolja, vagy egyenesen hibázásnak tekinti. A nyelvész azonban másként látja. A hiperkorrekció vagy túlhelyesbítés természetes nyelvi jelenség.

Déva | 2011. január 13.

Bár a jelenség elnevezése kevésbé ismert – *hiperkorrekció*, magyarra fordítva *túlhelyesbítés* –, maga a jelenség nagyon is hétköznapi és gyakran előfordul. Biztosan hallottunk, vagy magunk is produkáltunk a következőkhöz hasonló szerkezeteket, mondatokat: *A fiú bement a házban*; *Ne szorítja meg annyira a kötést!*, *A tető teljesen beázott az eső végett*.

Pont olyan, mint a túlkormányzás (Forrás: Wikimedia commons)

A túlhelyesbített alakok, használatok, amelyeket ugyan hibásnak könyvelünk el, nem egyszerű grammatikai hibázások a nyelvhasználatban. A túlhelyesbítés jelensége válasz más nyelvhasználati jelenségekre.

A fiú bement a házban

A hiperkorrekciót kiváltó nyelvhasználati jelenségek nagy része a nyelvi változásokkal áll kapcsolatban. Vannak olyan nyelvi elemek, amelyek használatában, főleg szóbeli nyelvhasználatában ingadozás tapasztalható. Az ingadozás kezdetben ugyan szórványosan fordul elő, de a nyelvi változás az idő haladtával az adott nyelvet anyanyelvként beszélők egyre nagyobb

részét érinti. Ez teljesen természetes folyamat. A nyelvhasználati bizonytalanságok azonban rendszeresen a nyelvi normától eltérő alakokat, használatokat hoznak létre, melyekre nagyon érzékenyek a normát követő beszélők.

A nyelvi elemek sztenderd változattól eltérő használatát elítélik:

stigmatizálják, és kerülni kezdik. A stigmatizálás végül addig fokozódhat, hogy az adott nyelvi elemeket akkor is

A nyelvi normát, azaz követendő nyelvi mintát a sztenderd nyelvváltozat testesíti meg, amelyet normatív nyelvi szabályozások hoztak létre. A sztenderd változatot tekintik a legmagasabb presztízsű nyelvváltozatnak.

kerülik, amikor azok használata helyes lenne a sztenderd változatban. Ha teljesen kerülik a stigmatizált nyelvi elemeket, akkor *passzív hiperkorrekcióról* beszélhetünk. A beszélők ilyenkor egészen más, egyértelműbb használatú nyelvi elemeket alkalmaznak mondanivalójuk kifejezésére, hasonlóan az idegennyelv-elsajátítás jellemző elkerülési stratégiáiban. Az *aktív hiperkorrekció* a feltűnőbb jelenség: ebben az esetben sem használják a stigmatizált alakot, és az el nem ítélt alakot használják ott is, ahol nem kellene. Például a *hová?* kérdésre felelő *-ba, -be* toldalékok helyett a *-ban, -ben* (a továbbiakban *-bAn* képlet, melyben az *A* az *a* vagy *e* magánhangzót jelöli) ragokat használják. Ennek következtében jönnek létre *A fiú bement a házbanhoz* hasonló mondatok, szerkezetek.

A hagyományos nyelvművelés szemszögéből

A hagyományos nyelvművelő könyvek a nyelvi normától eltérő használatot, pl. a *Hol?* kérdésre válaszoló *-ba*-t hibának tartják. A mértékkel nem igazán foglalkoznak, és nyelvhasználati hanyagságból, igénytelen beszédből eredőnek tartják. A hiperkorrekt alak használatát viszont még ennél is sokkal durvább hibának tartják.

A nyelvi változás viszont természetes folyamat, amely abban nyilvánul meg, hogy egyes nyelvi elemek használatában ingadozást tapasztalunk. Például a *Hol?* kérdésre a *szobában* helyett a *szobába* alakkal válaszolunk, holott a nyelvi norma szerint a *-ba, -be* ragokkal csak a *Hová?* kérdésre adott válasz helyes. A bizonytalanság nemcsak a „hibás” használatban nyilvánul meg. Nyelvhasználati kutatások bizonyítják (pl. BUSZI – Budapesti Szociolingvisztikai Interjú), hogy a nyelvi változót tartalmazó mondatok helyességének megítélésében is felmerülnek bizonytalanságok a beszélőkben.

A hiperkorrekciót az váltja ki, hogy a bizonytalan, ill. a normától eltérő nyelvhasználatú beszélők a norma fenntartása érdekében saját beszédüket igyekeznek (nem feltétlenül tudatosan) „korrigálni”, „javítani”, de ez hibákat eredményez: ez természetes dolog, akárcsak az idegen nyelv használatakor elkövetett hiba. A nyelvművelés tudatosabb, kontrolláltabb nyelvhasználatra akar tanítani, a nyelvi norma konzervatív követésére. Ennek azonban nem az a leghatékonyabb módja, hogy egyes nyelvi elemek használatát, melyekre például a természetes nyelvi változások hatnak, „rossz nyelvi viselkedésként” tünteti fel: sőt, ezzel váltja ki a maga által még rosszabbnak minősített

hiperkorrekt alakok használatát.

A nyelvi norma követése a természetes nyelvi változások ellen hat, lassítja a változást. Az írott nyelvben, nyelvhasználatban mutatkozik meg talán a legerősebben ez az ellenállás: írásban kevésbé tükröződnek a nyelvi változások, mert az írott nyelv használatában erősebben érvényesül a nyelvi norma. A bizalmas, informális kommunikáción kívül minden téren (az oktatásban, a formális kommunikációban, stb.) a nyelvi norma szigorú követése az elvárt.

Alulról felfelé

A hiperkorrekció társadalmi szempontból sem érdektelen jelenség. A magasabb társadalmi presztízs feltételezi a magasabb presztízsű nyelvváltozat használatát. A nyelvi változás leggyakrabban az alacsonyabb presztízsű, a nyelvi normát kevésbé betartó nyelvváltozatokból indul el, s halad a magasabb presztízsű változatok felé. A norma megőrzése, távoltartása a negatívnak ítélt változásoktól egy olyan ellenállást szül, amely a végletekig fokozhatja a stigmatizált alakok kerülését. Az ily módon létrejövő hiperkorrekciók pedig azáltal terjedhetnek el széles körben, mert mintának tekintett, magas társadalmi rangú személyek, a nyelvi norma képviselői produkálják őket, őket pedig az alacsonyabb rangúak utánozzák, de legalábbis utánozni igyekeznek. Így lehet, hogy a magas társadalmi pozíciójú minta követői, akik nem ismerik pontosan a norma szabályait, a nyelvi norma részének hihetik a hiperkorrekt alakokat is.

Nemcsak a nyelvi változások elleni tiltakozásnak, de a felfelé irányuló társadalmi mozgásnak is lehet mutatója a hiperkorrekció jelenléte egyes társadalmi rétegek nyelvhasználatában. A nem sztenderd, kevésbé értékelt nyelvváltozatot beszélők, akik valószínűleg alacsonyabb társadalmi szinteken állnak, megfigyelik a magasabb társadalmi presztízsű beszélők nyelvhasználatát. Összehasonlítják saját nyelvhasználatukkal, és kiválasztják azokat a nyelvi elemeket és nyelvhasználati módokat (Labov: használati jegyek), amelyek szerintük a magasabb presztízsű változat (a legmagasabb a nyelvi norma) jellemzői, s amelyek nincsenek meg a saját nyelvváltozatukban. Magas társadalmi rangú/pozíciójú személyek, például politikusok, orvosok, tudósok, gazdasági vezetők, magas végzettségűek beszédét, főleg a különféle médiaszerepléseket tekintik etalonnak. A kiválasztott elemeket alkalmazni kezdik a megfigyeléseik alapján, amitől nyelvhasználatuk/nyelvváltozatuk felemelkedését, értékesebbé válását várják – azaz azt, hogy ezzel a módszerrel elsajátítják a sztenderd, a magas presztízsű változatot, és azt használják. A nyelvhasználat javítása pedig egyértelműen kifejezi a beszélő azon szándékát, hogy feljebb kíván lépni a társadalmi helyéről. A megfigyeléskor azonban hibás nyelvhasználati szabályokat alkothatnak a beszélők. Amit saját változatukban helytelen használatnak ítélnék, azt a magasabb presztízsű nyelvhasználatban kerülnek, még ha az adott helyzetekben helyes is. Ekkor is túlhelyesbített alakokat, használatot hoznak létre.

Források

Kontra Miklós (szerk.): *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2003.

Kontra Miklós: *A magyarországi magyar nyelvhasználat variabilitásáról*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 325-337.

Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

A példamondatok a felsorolt szakirodalomból, illetve saját gyűjtésből származnak.

Címkék: NYELVTUDOMÁNY, ANYANYELV, MAGYAR NYELV, NYELVJÁRÁS, NYELVMŰVELÉS/NEM MŰVELÉS, NYELVTAN, NYELVTUDÁS, NYELVÁPOLÁS, SZOCIOLINGVISZTIKA

Kapcsolódó tartalmak:

[Háttal kezdjük a mondatot](#)
[Néhány szó az ikes ragozásról](#)
[Hull és esik](#)
[Kártékonykodók, ármánykodók](#)

Hasonló tartalmak:

[Az igekötők „jelentése”](#)
[Lingvicista fröcsögés a hvg.hu-n](#)
[A restnök, a szaladár és a tevepárduc](#)
[Ami és amely](#)
[Okos-e vagy?](#)

Hozzászólások (4):

1 doncsecz

2011. január 13. 20:56

Én dél-vasmegyei vagyok. Az öregebbeknél még hallok még több szép tájszólási jellegzetességet, de azért a fiataloknál is úgy szokott lenni, hogy hiányzik a -ban rag: A házba van, szekrénybe van. "Tedd be az ajtót" is tipikusan a vasi tájszólás kifejezése.

2 seta92

2011. január 14. 00:25

A "tedd be az ajtót!" mitől lenne vasi? A tiszántúlon is használják, meg szinte az egész országban.

A ban/ben "hiánya" (már mert miért hiányozna? és kinek?) is régi babona. Tudomásul kéne venni, hogy a magyarban úgy általában nincsen ban/ben, A magyar nyelvjárások atlasza egyetlen (magyarországi és határontúli) magyar nyelvjárásban sem adatolta. Egyedül a sztenderd őrzi, jöllehet több száz éve ba/be használatos helyette.

A hiperkorrekcióhoz meg lehet még nézni a további szakirodalmat is, mert a labovi fogalmak segítségével azért ennél jóval árnyaltabb képet lehet rajzolni. (Legalább: hu.wikipedia.org/wiki/Hiperkorrekció, hu.wikipedia.org/wiki/Hiperadaptáció, hu.wikipedia.org/wiki/Hiperurbanizmus, hu.wikipedia.org/wiki/Hiperdialektizmus, hu.wikipedia.org/wiki/Normatúlteljesítés)

3 kergezerge

2011. január 14. 06:01

"Tudomásul kéne venni, hogy a magyarban úgy általában nincsen ban/ben"

Általánosban olyan iskolába jártam, ahol az ország egész keleti feléből mindenhonnan voltak kölkök, és nem úgy emlékszem, mintha nem lett volna ban/ban a beszédükben (jó, volt tanár is, akiében nem volt, de ha ez lett volna a jellemző, biztos, hogy nem tűnik fel és véletlenül sem emlékeznék rá), meg a saját családomból sem, pedig a szüleim sem ugyanabból a járásból valók voltak. Lehet, hogy a nyelvjárási atlaszba nem került be, de illegalításban él és virul. =)

4 Annie

2011. január 14. 23:39

Ezt honnan veszitek ti is meg Nádasdy is, hogy nincs -ban, -ben? Lehet, hogy más nyelvjárásokban nincs, de mifelénk (Miskolc) igenis van.

Hozzászóláshoz [lépjén be](#) vagy [regisztráljon](#).